

RIJEČKI FILOLOŠKI DANI

Zbornik radova s
Međunarodnoga znanstvenog skupa
Riječki filološki dani
održanoga u Rijeci
od 9. do 11. studenoga 2000.

Filozofski fakultet
Rijeka 2002.

Branko Tošović

JEZIČNE KORELACIJE U TUMAČENJU HRVATSKIH LINGVISTA

pregledni članak

UDK 81'33 : 811.163.42-05

Rad je posvećen tumačenju intralingvističkih odnosa u hrvatskoj lingvistici i analizi primarnog relacijskog leksika hrvatskoga jezika. Poseban dio rada odnosi se na općelingvistička tumačenja unutarjezičnih odnosa. Budući da jezik predstavlja sustav odnosa, pojam jezičnih korelacija veoma je širok pa se autor opredjeljuje za analizu radova koji su relacijski orijentirani, teorijski zasnovani i(li) koji u naslovu imaju relacijsku eksplikaciju.

Ključne riječi: jezična korelacija, lingvistika teksta

0.0.0. Kategorija odnos ima tri globalna aspekta (shema 1): odnos kao denotat i signifikat, nominacija odnosa i vrste relacijskog leksika i tumačenje jezičnih odnosa. Trodimenzionalni karakter jezičnih odnosa uvjetovao je da i ovaj referat bude strukturiran u tri cjeline: u prvoj se predstavljaju teoretska pitanja kategorije odnosa, u drugoj se analizira struktura relacijskog leksika, u trećoj se govori o tumačenjima intralingvističkih odnosa.

1.0.0. Prvi aspekt tiče se pitanja je li kategorija odnosa element denotacije ili signifikacije. Ako smatramo da su odnosi realije (ono što postoji), onda ćemo kazati da postoji odnos kao denotat (referent, ekstencional). Ako pak tvrdimo da odnos ne postoji u stvarnosti, već je produkt ljudskog razuma, onda ćemo odnos svrstati u signifikate (pojmove, koncepte, intencionalne). Srednje rješenje koje se nudi glasi: odnos je i denotat i signifikat. Postoji i nihilistički pristup: da odnosa uopće nema i da se kao o nečemu realnome može govoriti samo o (a) stvarima, predmetima, (b) obilježjima (procesualnim i neprocesualnim). Takvo se tumačenje razvilo u reizam i atributivizam. Pristup da je odnos denotat prerastao je u radikalno tumačenje po kojemu postoje samo odnosi (tzv. relativizam), dok stvari nema. Ovaj aspekt usputno dotiče Dubravko Škiljan u analizi deset Aristotelovih kategorija, među kojima je i odnos (Škiljan 1974). Na dati problem takođe ukazuje Snježana Kordić (Kordić 1995: 4).

2.0.0. Kada je u pitanju nominacija (imenovanje signifikata i denotata), nude se dvije mogućnosti: a) da se onome o čemu se govori da eksplicitni relacijski naziv, b) da se ono o čemu se govori ne proglasi relacijskom riječi, jer se samo po sebi podrazumijeva da se radi o odnosu. Prvi pristup generira eksplicitnu nominaciju, drugi implicitnu. Eksplicitna nominacija nastaje ukoliko, recimo, vezu između dvaju glasova, morfema,

leksema ili sintaktema nazovemo odnosom, korelacijom, relacijom i sl. Implicitna nominacija dolazi u slučajevima kada se njome primarno ne upućuje na odnos, ali je jasno da je riječ o njemu. Primjer implicitne nominacije je, recimo, *atribut*, koji podrazumijeva odnos **A** i **B**, odnos determinatora i determinirajuće jedinice. U ovome tekstu implicitna nominacija nije u fokusu pažnje.

2.1.0. Primarna nominacija predstavlja imenovanje denotata (signifikata) 'odnos' pomoću leksičkih jedinica koje su u rangu dominantnih, stožernih, prevladavajućih. Svaki je jezik razvio svoj sustav relacijskih riječi ili relacioleksema (riječi koje upućuju na odnose kao denotate/signifikate).¹ Naša analiza pokazuje da bi u hrvatskom jeziku to mogli biti leksemi *odnos*, *korelacija* i *relacija* (v. shemu 2). Sekundarna nominacija obuhvaća riječi koje su na nižoj teorijskoj, frekvencijskoj, taksonomijskoj pa i uporabnoj razini. Ovdje bi spadali leksemi *veza*, *sveza*, *odnošaj*, *odnošenje*, *ovisnost*, *zavisnost*, *povezanost*, *vezanost*, *uzajamnost*, *uvjetovanost*, *opreka*, *opozicija*, *konkurencija* i dr.

2.2.0. U razgraničavanju primarne i sekundarne nominacije problem je u tome što je niz nominacija na ovaj ili onaj način problematiziran: jedne se smatraju nepotrebnim tudicama, druge zastarjelim, treće specijaliziranim itd. Prema građi koju smo sakupili - čini se da se i oni koji o tome pišu ne snalaze baš najbolje pa ponekad subjektivni stav, impresiju pretvaraju u preporuku i obavezu za druge, bez onoga što je neophodno u takvim slučajevima - analize reprezentativnog korpusa i izvlačenja argumentiranih zaključaka.

3.0.0. Aplikacija (realizacija) odnosa podrazumijeva primjenu ili odraz određene vrste denotativnog (signifikativnog) odnosa u nekom dijelu ili fenomenu jezika. Mi smo pokušali utvrditi te makrofenomene i došli do zaključka da u svakom jeziku, pa i hrvatskom, postoje četiri dominante: forma, značenje, kategorija i funkcija. Oni tvore veoma razgranatu inter-, intra-, ekstra- i parakategorijalnu mrežu odnosa. Svaka jezična razina ima svoj sustav odnosa, pa se mogu izdvojiti, prije svega, fonološki, fonetski, ortoepski, leksički (leksičko-semantički), frazeološki, gramatički (morfološki, sintaktički), tekstualni i lingvostilistički odnosi.

4.0.0. Dva navedena aspekta jezičnih odnosa (nominacija i aplikacija) predstavljaju predmet istraživanja stručnjaka za jezik, što čini treći aspekt jezičnih odnosa - atribuciju. Oni se tumače na tri načina: u formi definicije, klasifikacije i deskripcije.

5.0.0. Definicija predstavlja postupak kojim se pokušava dati kratko objašnjenje relacijskog denotata, signifikata i(li) nominata. Ovdje postoje dva pristupa: opći i specijalizirani. Opći pristup definira odnos (korelaciju) kao univerzalnu kategoriju, dok specijalizirani razmatra ovaj pojam u okviru pojedinih vrsta ljudske djelatnosti, u prvom redu znanstvenih. Jedan od onih koji je prvi upozorio na odnos kao znanstveni pojam bio je Bogoslav Šulek (Šulek 1990, tj. 1874-1875).

5.1.0. Što se tiče općeg pristupa, on je najviše zastupljen u rječnicima stranih riječi. Tako pod *korelacijom* Bratoljub Klaić podrazumijeva međusobni odnos, uzajamnu zavisnost, povezanost u harmoničnu cjelinu, a pod *relacijom* 1. pripovijedanje, kazivanje, izvještaj, obavijest, zapis, bilješku; 2. pismeni opis ratnog pothvata kod prijedloga za

¹ Postoje relacinemi (semantičke komponente koje izražavaju odnos, kao što su npr. *odno-*, *vez-*), relacioforme (oblici za ekspliciranje gramatičkih veza, recimo relativne zamjenice) i relaciosintaktemi (sintaktičke jedinice s korelacijskom funkcijom tipa odnosnih rečenica).

odlikovanje; 3. odnos između stanovitih predmeta: udaljenost, razmak, razmjer; 4. vezu, doticaj, kontakt, odnošaj (Klaić 1974). U novijem rječniku stranih riječi korelacija se tumači kao uzajamnost, uzajamni odnos, međudodnos, uzajamna zavisnost (Filipović 1995).

5.2.0. U specijaliziranom pristupu postoje nelingvistička i lingvistička tumačenja relacijskih pojmova. Nelingvistička tumačenja se uglavnom svode na filozofska, logička (prije svega, u relacijskoj logici ili logici relacija), psihološka, statistička (matematička; u matematičkoj logici, teoriji informacije), sociološka i biološka.

U filozofiji se govori o korelaciji, relaciji i odnosu. Filozofi tumače korelaciju veoma široko i interdisciplinarno: kao međusobni odnos, uzajamnu zavisnost koja može postojati među stanovitim pojavama na različnim područjima, npr. u logici među pojmovima, u psihologiji među određenim psihičkim funkcijama, u biologiji među pojedinim organima u organizmu, u sociologiji među društvenim okolnostima i dr. (Filozofijski rj. 1984).²

Relacijski su pojmovi veoma važni za psihologiju, stoga se problem korelacije detaljno tumači u Psihologijskom rječniku (1992). U njemu se ne samo dobro definira dati pojam nego se daje iscrpna informacija o korelacijama u psihologiji i statistici, što se može iskoristiti i za tumačenje jezičnih odnosa. Korelacijom se u statistici naziva manje ili više sukladno variranje vrijednosti dviju (ili više) varijabli (s. 200). Stupanj sukladnosti u variranju izražava se koeficijentom korelacije: "Najveći stupanj sukladnosti u variranju, tzv. potpuna korelacija ili funkcionalna veza, postoji kad svakoj vrijednosti u jednoj varijabli (varijabli x) odgovara samo jedna vrijednost u drugoj varijabli (varijabli y), tj. kada se pri mjerenju varijable x i y uvijek uz određenu vrijednost x pojavljuje jedna određena vrijednost y , i obrnuto, kad se uz određenu vrijednost y pojavljuje samo jedna određena vrijednost x ." Pri tome djeluje zakonitost: što je korelacija manja to je i varijabilnost y vrijednosti, koje se javljaju uz neku određenu x vrijednost, veća i obrnuto: što je korelacija veća manje je različitih y -vrijednosti koje se vežu uz određenu x -vrijednost. Na ovom planu izdvajaju se četiri vrste korelacija: pozitivne, negativne, linearne (pravocrtne) i zakrivljene. Ako su promjene u vrijednostima x i y varijable istosmjerne, govori se o pozitivnoj korelaciji. Ako je smjer promjena u jednoj varijabli obrnut smjeru promjena u drugoj varijabli, radi se o negativnoj korelaciji. Kada jednolike promjene vrijednosti u x varijabli prate promjene vrijednosti u y varijabli koje su podjednake na cijelom rasponu dobivenih rezultata, u pitanju je linearna (pravocrtna) korelacija. I najzad, u slučaju da promjene u jednoj ili objema varijablama nisu podjednake na svim vrijednosnim razinama (u jednom dijelu su veće, a u drugom manje) ili tok promjena mijenja smjer (npr. u jednom dijelu raspona varijable vrijednosti rastu, a u drugom padaju) riječ je o zakrivljenoj korelaciji. Postoje i drugi tipovi korelacija (multipla, serijalna). Za tumačenja intralingvističkih odnosa mogu biti od koristi i drugi pojmovi o kojima se u ovome rječniku govori (konvarijabilitet, rang korelacija, koeficijent korelacija, matrica korelacija, tablica korelacija, korelacijska površina i sl.).

² Pod relacijom se podrazumijeva odnos, odnošenje između bivstvujućeg (stvari, pojava itd.), pri čemu Aristotel odnos smatra jednom od kategorija bivstvujućeg a kasnija filozofija subjektivnom i transcendetnom formom (Kant, npr.). U filozofiji se razvio poseban pravac relativizam, koji je smatrao da se mogu spoznati samo odnosi među stvarima, ali ne i same stvari. Ekstremni oblik ovog pravca je radikalni relativizam, koji vodi ukidanju pojma istine.

U teoriji informacija koristi se pojam relacije, pod čime se podrazumijeva udaljenost, razmak, međuodnos (Šijak / Lončarek 1993). Pojam odnosa je važan i u oblicima djelatnosti kao što je trgovina (odnos cijena, trgovaca i potrošača, dobavljača i sl.; Trgovački rj. 1992), biznis (odnos duga i uloga, odnos duga i vlasničke glavnice, odnos izvršenja, odnos konverzije, odnos koristi i žrtava, odnos pokrića, odnos s javnošću itd.; Poslovni rj. 1992) i sl.

5.3.0. Lingvistička determinacija relacijskih odnosa može se podijeliti u dvije skupine. U prvu spadaju tumačenja odnosa u lingvističkim rječnicima, leksikonima, enciklopedijama i sl. Drugu grupu čine objašnjenja relacijskog leksika u rječnicima pojedinih jezika (jednojezičnih i dvojezičnih) pa ga možemo nazvati leksikografskim.

5.3.1. Najbolji primjer lingvističkog definiranja jezičnih odnosa daje Simeonov rječnik (1969). On daje natuknice o *odnosu* (s odgovarajućim derivatima s *odnosan*, *odnositeljan*, *odnosno-subjekatski*, *odnosno-bezlični*, *odnosno-upitni*, *odnosnost*) i *korelaciji* (s podređenim terminima *korelacijski*, *korelat*, *korelativ*, *korelativan*), dok nema natuknice o *relaciji*. U razmatranju pojmova *odnosa*, *korelacije*, *opozicije*, *opreke* i *neutralizacije* navodi se oko stotinu vrsta odnosa (samo u natuknici *odnos* i *odnosan* 59: 34+25). Njihova čestnost ima sljedeći redoslijed: *odnos* (34 tipa), *korelacija* (16), *opozicija* (19), *neutralizacija* (7), *opreka* (4). Za pojam *odnosa* R. Simeon ne daje preciznu definiciju, već ga posredno determinira relacijskim jezičnim jedinicama, pri čemu na prvo mjesto stavlja odnosne (relacijske, pomoćne) riječi, a zatim relativne rečenice ("koja se zove odnosna prema rečenici koja se zove glavna"). On navodi 34 vrste odnosa: *direktni odnos*, *indirektni odnos*, *odnos nepodudarnosti*, *odnos istovremenosti*, *odnos odreditelja* (prema) *određenom*, *odnos nabiranja*, *odnos uspoređivanja*, *odnos rastavne suprotnosti*, *odnos neistovremenosti*, *odnos pripadnosti*, *odnos sudjelovanja*, *adversativni odnos*, *adnektivni odnos*, *odnos u modelu*, *genetički odnos*, *heterokategorijski odnos*, *heteroneksualni odnos*, *homokategorijski odnos*, *homoneksualni odnos*, *homosintagmatski odnos*, *homounitivni odnos*, *homofundamentalni odnos*, *homoelementni odnos*, *kvalifikativni odnos*, *lokalni odnos*, *polupredikativni odnos*, *predmetno-procesni odnos*, *uzročno-priključni odnos*, *relativni odnos*, *semantički odnos*, *strukturni odnos*, *subjektno-objektni odnos*, *genitiv odnosa*, *odnos tvorbe riječi*. U kategoriji *korelacija* izdvaja se 16 tipova: *dinamička korelacija* (*korelacija intenzivnosti*), *korelacija po trajnosti* (*korelacija trajnosti*), *korelacija po susjedstvu*, *vidska korelacija*, *fonološka korelacija*, *korelacija glasa*, *korelacija aspiracije*, *korelacija po napetosti*, *korelacija po geminaciji*, *korelacija rečenice (rečenica)*, *korelacija zvučnosti*, *korelacija nazalnosti (nazalna korelacija)*, *korelacija kvantitete*, *tonska korelacija*, *melodijska korelacija*, *dinamička korelacija*. Simeon daje dvadesetak različitih značenja za riječ *korelacija*, a na prvo mjesto stavlja uzajamnu uvjetovanost i semiološku zavisnost dviju ili više jezičnih jedinica. *Zavisnost* R. Simeon tumači kao (1) odnosnu podređenost ili hipotaksu, (2) odnosnu podređenu ili hipotaksu svezu. *Odnosnost* se definira kao relativnost, a *relativnost* kao odnosnost, čime autor zapada u konceptulani zatvoreni krug. U natuknici o *opoziciji* daju se četiri značenja: 1. opće značenje: *opreka*, *suprotstavljanje*, *protivnost*, *protivština*, *protivurjeđe*, *suprotnost*, *razlika*; 2. u poetici: *antiteza* (pjesn. figura), 3. kontrast, 4. u lingvistici: a) *suprotnost* i *diferencijacija* (razlikovanje) jezičnih pojava i tvorbi, npr. riječi, morfema, b) *minimalna fonička razlika fonema*, c) *funkcionalni odnos (razlika) jednog fonema prema nekom drugom fonemu* ili prema svim fonemima u jeziku. Navodi se 19 vrsta *opozicija*: a) *antitezna*, *bilateralna*, *binarna*, *gradualna*, *diferencijalna*, *distinktivna*, *kvantitativna*, *konstantna*, *mногоstrana* (*multilateralna*), *morfološka*, *privativna*, *proporcionalna*, *fonološka* (*direktna*, *indirektna*), *ekvipolentna*, b) *opozicija fonema*, *opozicija*

registara, opozicija po rezonanciji. U objašnjenju *opreke* djelimično se ponavlja ono što je kazano o opoziciji: 1. opća značenja: suprotnost, suprotstavljanje, protivnost; 2. u lingvistici: odnos koji se uspostavlja između dva istovrsna elementa lingvističkog sustava (fonema, oblika, funkcija, značenja itd.) i koji omogućuje da se istaknu razlike koje između njih postoje. Simeon registrira četiri vrste *opreke*: *fonološku* (opreku *fonema*), *nepalatalnu*, *pravopisnu* i *značenjsku*. Pojam *neutralizacije* tumači se fonološki - do neutralizacije dolazi kada u određenim foničkim kontekstima oba fonema gube uzajamnu fonološku neovisnost. Navedene su sljedeće vrste neutralizacije: a) *fonološka*, *progresivna*, *regresivna*, *stilistička* neutralizacija, b) *neutralizacija opreka*, *naaglasaka*, *pozicije*.

5.3.2. Leksikografska tumačenja podrazumijevaju definiranje i objašnjavanje relacijskog leksika (relacioleksema) kao dijela općeg leksičkog fonda. U osnovni relacijski leksik hrvatskog jezika spadaju, po našem mišljenju, sljedeće riječi: *odnos* (*međusobni odnos*, *međudodnos*, *suodnos*, *uzajamni odnos*), *odnošaj*, *odnošenje*, *korelacija* (*uzajamna korelacija*, *međusobna korelacija*), *relacija*, *veza* (*sveza*, *vezanost*, *povezanost*), *zavisnost* (*uzajamna zavisnost*, *međusobna zavisnost*), *ovisnost* (*uzajamna ovisnost*, *međusobna ovisnost*), *uzajamnost*, *uvjetovanost*, *konkurencija*, *opreka* (shema 2).

5.3.3. U leksikografskim priručnicima postoji različit izbor relacijskih riječi i njihovo nejednako tumačenje. Tako, Bogoslav Šulek daje natuknicu za *odnos*, *odnošaj* i *odnošenje* i sve tri riječi tumači pomoću stranih leksema - latinskih (*relatio*), talijanskih (*relazione*, *rapporto*) i njemačkih (*Relation*, *Relationsbegriff*, *Bezug*, *Beziehen*, *Beziehung*, *Beziehungsbegriff*). - Šulek 1990.

U dvojezičnim rječnicima tipa "drugi jezik → hrvatski jezik" relacijski leksik je zastupljen i prezentiran na sljedeći način (uzimamo u obzir najvažnije jezike). Mirko Divković daje za latinsku riječ *relatio* sljedeće ekvivalente: 1. vraćanje: a) odbacivanje, b) ponavljanje (kao govornička figura), c) izvješćivanje, izvještaj, pripovijedanje, kazivanje (Divković 1900). U novijem hrvatsko-latinskom rječniku *korelacija* se tumači kao međusobna ovisnost, odnos, dok se *odnos* upućuje na odnošenje, a *odnošaj* na odnos, dakle zatvara se konceptualni krug (Marević 1997). U ovome rječniku detaljno se daje objašnjenje *veze* (1. suodnos između predmeta, 2. odnos među osobama, 3. što služi za vezanje, 4. sustav povezivanja na udaljenost, 5. mogućnost prijelaza u drugo prometalo, 6. osoba koja prenosi priopćenja, 7. probitačno poznanstvo, 8. društvena uvjetovanost, 9. pristup). Njemačko-hrvatski rječnik Marije Uroić i Antuna Hurma tumače *Beziehung* kao odnos, vezu, *Bezug* kao odnos, a *Verhältnis* kao odnos, priliku, stanje (Uroić / Hurm 1993). Gustav Šamšalović daje odnos kao hrvatski ekvivalent za njemačku riječ *Beziehung*, a razmjer, omjer, snošaj, razmjerje, odnos za leksem *Verhältnis* (Šamšalović 1995). U englesko-hrvatskom rječniku ekvivalenti za riječ *relation* su: 1. izvještaj, pripovijetka, (pravno) prijava, prijavni materijal, 2. uzročni, logički odnos (*between*); veza (*to s čim, na*), 3. veza, odnos (službeni, društveni i dr.); srodstvo, 4. rođak, rođakinja, rod, srodnik, a za *correlation* korelacija, međusoban odnos (*with*); uzajamna zavisnost ((Englesko-hrvatski rj. 1998). U rusko-hrvatskom rječniku riječ *отношение* se prevodi kao vladanje, ponašanje, držanje, odnos, odnošaj, veza; shvatanje, pogled na što; mat. odnos; predstava, akt, službeni spis; *корреляция* se objašnjava kao suodnos, korelacija, a *пелляция* kao ratni izvještaj (Poljanec 1973).

U dvojezičnim rječnicima suprotnoga smjera (hrvatski jezik → drugi jezik) primarni relacijski leksik je slično prezentiran. Tako se u hrvatsko-njemačkom rječniku daje *odnos* (*Verhältnis* n, *Beziehung* f), *odnošaj* (*Geschlechtsverkehr* m), *relacija* (*Relation* f) i *korelacija* (*Korrelation* f, *Wechselbeziehung* f) - Jakić / Hurm 1991. Dakle, riječ *odnošaj* se

veže samo za spolne odnose. U hrvatsko-njemačkom frazeološkom rječniku navode se dva primjera frazeologizama vezanih za primarne relaciolekseme - *odnos*: prekinuti *odnose*, zaoštreni *odnosi* (Hrvatsko-njemački fraz. rj. 1988).

U jednojezičnim rječnicima situacija je sljedeća. D. Iveković i I. Broz tumače *odnos* kao "stanje u kojem se što kao odnosi, kao proteže na što, tiče ga se" (Iveković / Broz 1901). Rječnik JAZU daje natuknice za *odnos*, *odnošaj* i *odnošenje*. Uz riječ *odnos* idu dva značenja: "1) u pravom smislu; samo u rječniku Stulićevu (*odnos*, v. *odnošenje*), - b) u prenesenom smislu isto što *odnošaj*" (Rječnik JAZU 1922). Riječ *odnošaj* ima objašnjenje: "kad se što na što odnosi". Dodaje se da je ovaj leksem napravljen prema ruskoj riječi istoga značenja *отношение* (a ova prema lat. *relatio*). Za riječ *odnošenje* se kaže: "U rječniku Stulićevu (*odnošenje*, v. *odnesenje* s naznakom, da je iz ruskoga rječn.) i u Vukovu (das Wegtragen, asportatio). - Ima potvrda i za značenje *odnošaj*, *odnos*. U rječniku Šulekovu njem.-hrv. (*Beziehung*, *Bezug*) i u Popovićevu (*Verhältnis*, *Beziehung*)". Tomo Maretić daje identičnu natuknicu i za *odnos* i za *odnošaj*: "Bezeiheung, Verhältnis, dobro načinjeno (kao i *odnošaj*) prema glag. odnositi se" (Maretić 1924). Za riječ *odnos* Slavko Pavešić kaže da je dobro načinjena prema glagolu *odnositi se* te nastavlja: "Izraz: u *odnosu na...* rusizam je ili galicizam, pa je mjesto njega bolje reći: u *usporedbi*, *prema*, *nego*, *s obzirom na*" (Pavešić 1991). U rječniku Julija Benešića daju se "kružna" objašnjenja relacijskog leksika: *odnos* je *odnošaj*, *odnošaj* je *odnos*, međusobni kontakt (u množini prilike), a *odnošenje* je *odnos*, *odnošaj* (u mn. prilike) - Benešić 1986. Vladimir Anić tumači 12 osnovnih korelacioleksema: (A) *odnos* - 1. a. položaj dvije ili više stvari jedne prema drugoj, b. omjer dviju ili više stvari, sastavnih dijelova itd. jedne prema drugoj; razmjer, proporcija, 2. uzajamnost, povezanost osoba, stvari ili pojmova; (B) *suodnos* - 1. razg. žarg. pleonastična veza prij. i prefiksa *su-* i imenice, (međusobni) *odnos*, 2. *odnos* dviju strana koje djeluju jedna na drugu, koje jedna na drugu usmjeravaju svoje djelovanje, koje jedna drugu mijenjaju ili bitno ovise jedna o drugoj, međusobni *odnos*; (C) *veza* - 1. duga uska i gipka traka koja služi za spajanje, povezivanje; vezica, 2. *suodnos* između predmeta u prostoru ili u vremenu, *odnos* ili *suodnos* između uzroka i posljedice, 3. neki *odnos* među osobama, 4. sustav djelatnosti i tehničkih uređaja radi uspostavljanja komunikacije na udaljenost, 5. mogućnost prijelaza u prijevozno sredstvo za drugi smjer; spoj, priključak, 6. osoba koja prenosi saopćenja, naredbe i sl.; posrednik, kurir, 7. dodir, doticaj, kontakt, 8. razg. probitačno poznanstvo, prijateljstvo s utjecajnim osobama; (D) *sveza* - 1. ono čime se veže da što čvršće drži i sl.; (E) *vezanost* - stanje onoga koji je vezan i onoga što je vezano; (F) *korelacija* - povezanost u zajedničkom djelovanju; međuzavisnost, *suodnos*; (G) *relacija* 1. a. način na koji različiti pojmovi stoje jedni s drugima u vezi, *odnos* prema komu, *vezanost* ili stupanje u dodir s kim, b. uvjetovanost jedne količine drugom količinom, razmjer, omjer, 2. prometna udaljenost između dva mjesta označena njihovim imenima (Zagreb-Rijeka); (H) *ovisnost* - stanje koje ne dopušta slobodan *odnos* prema komu ili čemu, (I) *zavisnost* - stanje onoga koji je zavisan; uvjetovanost, nesamostalnost, *ovisnost*; (J) *protivnost* - oprečnost, opreka, (K) *opreka* - protivnost, suprotnost u smislu, opozicija (po značenju), stanje proturječnosti, potpuno drugačiji smisao; (L) *opozicija* - 1. oprečno ili drugačije mišljenje, protivljenje, opiranje, oporba, 2. pol. skupina stranaka ili stranka koja istupa protiv vladajućeg mišljenja ili djelovanja, 3. ono što je na protivnim stranama istoga pravca, druga vrijednost po funkciji ili po značenju; opreka term. (Anić 1998). U frazeološkom rječniku navodi se samo glagol *odnositi se* (*odnositi se* kao pas i mačka) - Matešić 1982. Prema najnovijem čestotnom rječniku primarni relacijski leksik ima sljedeći redoslijed:

1. *odnos* (161. mjesto po učestalosti), 2. *veza* (273), 3. *opozicija* (544), 4. *zavisnost* (553), 5. *relacija* (555), 6. *ovisnost* (560), 7. *sveza* (562), 7. *opreka* (568), 9. *korelacija, odnošaj* (569) - Moguš 1999.

U nekim se leksikografskim priručnicima problematiziraju pojedini relacioleksemi. Tako se kao suvišne tuđice u hrvatskomu jeziku smatraju *korelacija* i *relacija* (Šimundić 1994). Za *korelaciju* se kaže da predstavlja međuodnos, međuovisnost, uzajamnost, svezu, vezu, povezanost, a da *relacija* označava odnos, odnošaj, razmjer, srazmjernu daljinu, udaljenost, razmak, dodir, doticaj, svezu, vezu. U tumačenju se ne navode razlozi za svrstavanje *koralacije* i *relacije* u suvišne tuđice (navedene riječi su, kao što smo vidjeli, zastupljene u velikom broju hrvatskih leksikografskih izdanja, posebno usko stručnih). U rječniku Vladimira Brodnjaka *odnos* se svrstava u srbizme, a kao hrvatski ekvivalent se daje *odnošaj*: "*odnos* s > odnošaj; polni *odnos* - spolni odnošaj; ugovorni *odnos* - ugovorni odnošaj" (Brodnjak 1991). Međutim, prvu rečenicu uvodne riječi ("Umjesto predgovora") Brodnjak počinje upravo riječi *odnos*: "*Srpsko-hrvatski odnosi* u 19. na na početku 20. stoljeća..." (s. V). U predzadnjoj rečenici on takođe upotrebljava riječ *međuodnos*: "*Uz to, iskreno se nadam da će ova rječnička građa biti prilog argumentiranoj raspravi o tome u kakvu su međuodnosu srpski i hrvatski jezik...*" (s. XII). U srpski leksik on ubraja i riječ *opozicija*: "*opozicija* ž lat > oporba, suprotstavljanje, protivljenje".³

6.0.0. Klasifikacija je postupak kojim se utvrđuje tipologija, taksonomija relacija, odnosno utvrđuje se kakve tipove odnosa stvaraju forme, značenja, kategorije i funkcije, b) kakve postoje fonetsko-fonološke, morfološke, semantičke, leksičke, sintaktičke i druge korelacije.

7.0.0. Deskripcija je postupak kojim se vrši opis odnosa na razini spomenutih četiriju dominantni i jezičnih stratusa. Postoje dvije vrste deskripcija jezičnih odnosa: 1. deskripcija s definicijom, 2. deskripcija bez definicije.

Deskripcija s definicijom podrazumijeva da se prvo definira jezični odnos o kojemu se govori, a da se zatim on opisuje. Npr. ako se govori o odnosu padeža, onda se na početku ukazuje što se ima u vidu pod pojmom 'odnos', a onda se prelazi na analizu. U hrvatskoj lingvistici takvih slučajeva je malo.

Deskripcija bez definicije dolazi u slučajevima kada se relacijska terminologija (*odnos, korelacija, relacija, veza* i sl.) koristi bez ikakvog objašnjenja, definiranja. U većini lingvističkih ispitivanja, pa i u hrvatskih, to je najčešći slučaj. On je pogotovo izražen ako u naslovu rada dolazi riječ *odnos*, jer se smatra da je poznato o čemu se radi i da je nepotrebno bliže objašnjavati značenje takvog leksema. Tipičan je primjer početak članka Mire Menac-Mihalić (1992-1993): "Tema je ovoga rada odnos dviju glagolskih osnova - infinitivne i prezentske. Da bismo o tome mogli govoriti, moramo krenuti od određenja tih dviju osnova" (s. 299). U naslovu su tri tememe: *odnos - osnova - čakavski*. Od njih samo jedna, po mišljenju autorice, zahtijeva razjašnjenje (*osnova*), dok druge dvije (*odnos* i *čakavski*) ne traže posebno preciziranje.

Deskripcija dolazi u dvjema formama: a) u obliku općelingvističkog determiniranja, b) u obliku razmatranja konkretnih odnosa na pojedinim jezičnim razinama.

³ Više o ovim pitanjima v. Pranjeković 1999-1993.

7.1.0. Općelingvističko determiniranje. U hrvatskoj lingvistici nekoliko se jezikoslovaca okušalo na ovome planu. Ovdje, prije svega, treba spomenuti Petra Guberinu, koji je pisao o povezanosti jezičnih elemenata (Guberina 1952). Drugi je Radoslav Katičić. On preuzima diferencijaciju jezičnih odnosa u modernoj lingvistici na paradigmatске i sintagmatske (Hjelmsleva), na os selekcije i os kombinacije (Jakobson) pa ih ovako tumači: "Među jezicima u postavi postoje sintagmatski odnosi. To su odnosi koji povezuju jedinicu s drugom koja stoji pored nje. Među jedinicom na nekom mjestu u postavi i svima onima koje na njemu ne stoje, a mogle bi stajati, vladaju paradigmatски odnosi. Tako u rečenici *ljudi govore* među riječima *ljudi* i *govore* postoji sintagmatski odnos. Paradigmatски odnos postoji u toj istoj postavi između *ljudi* i *djeca* jer bi moglo biti *djeca govore*, a nije, nego je *ljudi govore*. Sintagmatski odnosi čine sintagmatsku os, a paradigmatски paradigmatску os jezika. Paradigmatска os naziva se još os kombinacije ili os selekcije." (Katičić 1965-1966: 139). Ove odnose on, poput drugih, dovodi u vezu sa sustavom i strukturom: "U suvremenoj lingvistici često se susreće termin sustav ili sistem. On se sad može definirati kao sveukupnost paradigmatских odnosa. Drugi je česti termin struktura. On se može definirati kao sveukupnost sintagmatских i paradigmatских odnosa." (s. 139). Katičić ističe da se izraz *struktura* upotrebljava i u drugom značenju: "Ako zamislimo postavu jedinica od kojih svaka pripada nekom razredu, možemo jedinice promatrati kao predstavnike svojih razreda. Tako dobivena postava razreda naziva se strukturom prvobitne postave jedinice. U našoj postavi *ljudi govore* pripada prva riječ u razred imenica, a druga u razred glagola. Postava: *imenica glagol* bila bi dakle u tom drugom smislu struktura postave *ljudi govore*." (s. 140). On izvodi kritički zaključak: "Utvrdjivanje i raspoređivanje jedinica po njihovim odnosima, sintagmatским i paradigmatским, dalo je vrijednih rezultata pri opisu jezičnih podataka i pomoglo je da se znatno razbistre jezični pojmovi. No čitav je taj pristup istraživanja jezika usmjeren na opisivanje zadanih postava, i zbog toga nije prikladan da objasni stvaralačku sposobnost koju jezik daje govorniku i slušaocu." Radoslav Katičić konstatira ono što je veoma bitno u korelacijskom pristupu jezika - složenost jezičnih odnosa: "Osim toga su sintagmatски i paradigmatски odnosi u jeziku tako zamršeni da je praktički nemoguće tako ih potpuno pregledati i nabrojati da bi se stekla željena vlast nad jezičnom pojavom." Zbog toga on smatra da su u lingvističkom radu potrebne nove i moćnije metode: "Jezik se danas sve više opisuje tako da se ne nabrajaju jedinice i njihovi odnosi nego se daju upute za operacije koje treba vršiti na zadanim objektima da bi se dobile jezične postave. To je dinamički opis. Upute za operacije daju se jezikom matematičkih teorija. Skup tako izraženih uputa zove se algoritam." (s. 139-140). Problem jezičnih odnosa Katičić djelimično razmatra i u radu "Osnovni pojmovi suvremene lingvističke teorije" (Katičić 1967). Odnos između supstancije teksta i jezične postave (uzastopnosti jezičnih jedinica) on naziva odnosom ostvarivanja (Katičić 1967: 22). On zatim govori o odnosu neistovjetnosti: "Istu pojavu mogu ostvarivati razne supstancije. Jedinice su apstraktni objekti definirani međusobnim odnosom neistovjetnosti. Ako dakle u nekom jezičnom sustavu imamo skup jedinica {a,b,c}, onda te jedinice nisu, kao posebni predmeti, određene nikakvim svojstvima supstitucije koja ih ostvaruje nego samo međusobnim odnosom neistovjetnosti. Jedinice toga skupa mogu se ovako definirati: $a \neq b \neq c \neq a$. Uvođenjem takvih konstrukata objašnjava se činjenica da se razlikovne jedinice mogu ostvarivati u raznim supstancijama" (Katičić 1967: 22). Odnos istovjetnosti kojim se apstraktne jedinice definiraju, znači, po njegovom mišljenju, da se supstancija, ma kakva bila, ako ostvaruje jednu od tih jedinica, mora

razbirljivo razlikovati od supstancije koja ostvaruje druge dvije jedinice (Katičić 1967: 22). Katičić ističe da popis jedinica predstavlja svrstavanje predmeta po odnosu istovjetnosti (Katičić 1967: 29). On se posebno zadržava na paradigmatiskim oprekama (opozicijama) i paradigmatiskim i sintagmatiskim odnosima (Katičić 1967: 33). Paradigmatске odnose definira kao odnose između jedinica koje se nalaze na nekom mjestu u postavi i ostalih koje bi na njemu mogle stajati, ali ne stoje. Takvi odnosi čine sistem (sustav). Pod sintagmatiskim odnosima on podrazumijeva odnose između jedinica na raznim mjestima u istoj postavi. Sintagmatске opreke naziva kontrastima. Zatim izvlači zaključak da sveukupnost sintagmatiskih i paradigmatiskih odnosa jest struktura jezika, a da paradigmatiski odnosi čine sustav (sistem) - s. 34. Paradigmatске i sintagmatске odnose razmatra takođe Pavao Tekavčić i ističe: "Danas se najčešće govori o *osima* (tal. *asse*, franc. *axe*) jer se obje osi u konvencionalnu prikazivanju ukrštaju i tvore tako neke vrste koordinatni sistem" (Tekavčić 1979: 79). U radu "Jezično vrijeme" Katičić spominje pojam neobrativog (ireverzibilnog) odnosa kao osnovnog svojstva kategorije vremena (Katičić 1971: 162-164).

7.1.1. Pojedine općelingvističke aspekte jezičnih odnosa tumače i drugi lingvisti. Npr. Snježana Kordić govori o kategoriji relacije (pod čime podrazumijeva relaciju kojom se ostvaruje pridruživanje svojstva cjelini, a nema u vidu drugi podtip relacije, kakav je npr. uzročno-posljedični) i prihvaća stav da su osnovne misaone kategorije supstancija, lokalnost, temporalnost, kvaliteta i kvantiteta (Kordić 1995: 15-20). "Ove primarne misaone kategorije ujedno su i najjednostavnije. Vremenom su misaone kategorije postajale i jezične kategorije. Jedna od složenijih misaonih kategorija jest kategorija relacije." Snježana Kordić se poziva na F. Nábělkove, koja je istakla da se odnos ubraja među najapstraktnije kategorije, te nastavlja: "Njeno formiranje kao jezične kategorije teklo je po istom principu jezične ekonomije kao i kod razvoja drugih kategorija: jezik iskorištava sredstva već postojećih kategorija za izražavanje i novih sve dok kontekst može služiti za uspostavljanje razlike." (s. 17). Zbog toga se, nastavlja ona, može steći dojam da jezik kao da oklijeva dohvatiti čistu kategoriju relacije jer još prilazi zaobilazno, preko drugih kategorija, najčešće preko supstancije i kvalitete (stav Cassierera). "Sadašnje stanje u jeziku, da ista jezična sredstva kojima se izražava kategorija relacije ujedno služe i za izražavanje drugih kategorija, može se objasniti kad se ima na umu navedeni princip razvoja jezičnih kategorija." (s. 16-17). Snježana Kordić dodaje da u hrvatskom jeziku nije formirano posebno sredstvo za izražavanje relacije.

7.2.0. Nekoliko je hrvatskih lingvista doticalo teoretske aspekte jezičnih odnosa u razmatranju pojedinih lingvističkih škola i pravaca kao što je danski strukturalizam, fonološki pravac i Jakobsonov binarizam (binaristička fonologija).

7.2.1. U radu "Danska strukturalistička škola" Radoslav Katičić daje tumačenje jezičnih odnosa u glosematici Louisa Hjelmsleva (Katičić: 1963). On izdvaja glavni cilj glosematičkog pristupa jezičnim korelacijama: "Osnovni je zadatak analize da odredi tipove odnosa koji postoje u jezičnoj strukturi. Sjecišta tih odnosa jesu elementi jezične strukture, objekti lingvističke analize. Određivanje tih tipova odnosa predstavlja osnovni pojmovni aparat analize". (Katičić 1963: 67). S obzirom na to da se pod odnosom podrazumijeva zavisnost, Katičić navodi tri centralna tipa zavisnosti koje izdvaja Hjelmslev: **1.** interdependenciju ($A \leftrightarrow B$), npr. odnos padeža i broja (to je u procesu solidarnost, a u sistemu komplementarnost), **2.** determinaciju ($A \rightarrow B$), npr. zavisnost između glavne i zavisne rečenice (u procesu selekcija, a u sistemu

specifikacija), 3. konstelaciju (A : B). npr. odnos konkretnog padeža i konkretnog broja (u procesu kombinacija, a u sistemu autonomija). Katičić zapaža još jednu stvar u Hjelmslevljevom tumačenju: naime, Hjelmslev razlikuje relaciju i korelaciju i to tako što pod relacijom podrazumijeva odnose u tekstu (procesu, dakle u sintagmatici), a pod korelacijom odnose u sistemu, u paradigmatici (Katičić 1963: 68). Stoga je proces korelativna hijerarhija, a sistem relativna hijerarhija. On govori i o drugim Hjelmslevljevim pojmovima, kao što je a) komutacija, permutacija i supstitucija, b) sinkretizam i neutralizacija (Katičić 1963: 73-74). Odnose u glosematici razmatrali su i drugi lingvisti. Tako Pavao Tekavčić ističe da je glosematika bez dvojbe najapstraktniji i najteže dostupni oblik suvremene lingvistike (Tekavčić 1979: 103). On ističe da je glosematička teorija stvorila zamršenu klasifikaciju logičkih odnosa i vrlo bujnu i tešku terminologiju (s. 101). Tekavčić smatra da je možda najpoznatije dostignuće glosematike razlikovanje, s jedne strane, plana izraza i plana sadržaja, i, s druge, forme i supstancije (s. 101). "U okviru te apstraktne deduktivne teorije nisu toliko važne supstancije pojedinih jedinica, koliko njihovi odnosi (što je uostalom aksiom sveukupne moderne znanosti). Glosematika se dakle ne zanima konkretnom stranom ili primjenom (fonetika, morfosintaksa, semantika itd.), a isto je tako indiferentna prema opreci sinkronije i dijakronije..." (s. 100). Rikard Simeon vidi razliku između glosematike i drugih strukturalističkih teorija o jeziku u tome što se u glosematici spaja gramatika i fonologija u zajednički formalni sustav u kojemu se jezične jedinice promatraju kao elementi čistih odnosa, lišeni konkretnoga gramatičkog i fonološkog sadržaja, tj. svoje materijalne - fizičke i glasovne - strane (Simeon 1969: 427). Dubravko Škiljan daje ovakvo viđenje glosematike: "Hjelmslev se upustio u vjerojatno najambiciozniji pothvat u novoj lingvističkoj povijesti: on nije samo težio za tim da dà logički zatvoren sustav lingvističkih definicija koje bi u potpunosti objasnile jezični fenomen već je htio i da taj sustav bude tako epistemioški fundiran da može poslužiti kao model za bilo koju znanost i za bilo kakvo naučno istraživanje." (Škiljan 1976: 44). Problem glosematičkih relacija posebno je dobro predstavila Vanja Švačko (Švačko 1991). Ona ističe Hjelmslevljevo favoriziranje relacijskih (a ne inherentnih) svojstava, "zanemarivanje" fonetike i semantike (supstancije izraza i supstancije sadržaja) te inzistiranje na opisu sadržaja bez obzira na značenje (Švačko 1991: 114). Švačko daje shematski prikaz teorije jezika Louisa Hjelmsleva, kojim pokazuje kako on veže relaciju (koja odgovara matematičkoj logičkoj konjunkciji ili funkciji, tj. "i-i") za sintagmatiku, a korelaciju (koja odgovara matematičkoj logičkoj diskunciji, tj. "ili-ili") za paradigmaticu. Ona posebno govori o tri osnovne funkcije koje izdvaja Hjelmslev - determinaciji (jednostranoj zavisnosti), interdepedenciji (obostranoj zavisnosti) i konstelaciji (slobodnijoj zavisnosti) - s. 117-118. U shemi na 119. strani prikazan je tijek analize odnosa: F. de Saussure je razlikovao odnose in praesentia (sintagmatski odnosi) i in absentia (paradigmatski odnosi), Jakobson je izdvajao sintaktičke odnose (kombinaciju) i semantičke odnose (selekciju), a Hjelmslev diferencira sintagmatske odnose (proses, tekst, relaciju i logičku konjunkciju), i paradigmatske odnose (sistem, jezik, korelaciju i logičku disjunkciju). Sistemom shema i njihovih komentara uspješno su prezentirani osnovni Hjelmslevljevi stavovi o jezičnim odnosima.

7.2.2. Odnose u binarizmu, lingvističkoj teoriji Romana Jakobsona, dobro je predstavio Pavao Tekavčić (Tekavčić 1979: 91-103). On konstatira da binarizam ne smatra fonem najnižom jedinicom, najnižim segmentom, nego u njemu vidi samo kombinaciju pojedinih inherentnih distiktivnih obilježja koja su sastavni dijelovi

fonema, pa dakle postoje "ispod" fonema i tvore zaista najniže, najmanje segmente (s. 74). To je tzv. subfonemski nivo, bitan element binarističke teorije. Tekavčić daje podrobniju informaciju o 12 Jakobsonovih inherentnih distinktivnih obilježja (s. 92-97).

7.2.3. Pojam opreke ili opozicije kao veoma važnog jezičnog odnosa razmatran je u nizu radova. Tako Tekavčić ističe da je opozicija jedan od osnovnih pojmova cijele moderne lingvistike, "a ta važnost koju suvremena jezična znanost pridaje baš razlikovanju, ima svoj korijen izravno u učenju F. de Saussurea koji je, kako znamo, utvrdio da u jeziku postoje samo razlike" (Tekavčić 1979: 39). Opreku (opoziciju) on definira fonološki - kao funkcionalnu razliku dvaju fonema tj. kao mogućnost da komutacijom jednoga s drugim dobijemo riječ drukčijega značenja (s. 39). Tekavčić govori o razlikovnim odnosima i potencira Saussureov stav i stav suvremene lingvistike o povezanosti svakog jezičnog elementa sa svima ostalima (s. 41).

7.2.4. Postoje i radovi koji semiotički promatraju jezične odnose. Jedan od njih tiče se jezičnog znaka kao matematičko-logičke relacije (Kačić 1993).

8.0.0. U hrvatskoj lingvistici zapaža se disbalans u tumačenju odnosa na pojedinim jezičnim razinama. Pojam odnosa (naročito korelacije) pokazao se veoma produktivnim na fonološkom planu. Na ostalim razinama pažnja je manje koncentrirana na teoretska pitanja (što je npr. sintaktički ili morfološki odnos), a više na praktičnim (kakvi postoje odnosi i kako ih opisati).

8.1.0. Fonološki odnosi. Na ovoj razini Pavao Tekavčić potencira razlikovne odnose: "Nije toliko važna supstanca, nego forma: nije važno što neki element jest; važnije je što on nije, kao i čime se razlikuje od ostalih.... Razlikovni su odnosi temelj identiteta fonema..." (Tekavčić 1979: 41). On ističe da se u različitim situacijama svaki fonem može naći u opoziciji sa svima ostalima, no u postupku kojim utvrđujemo fonološki identitet pojedinoga fonema tražimo uvijek minimalni par (s. 42). Dalje konstatira važnu stvar: da opozicijski odnosi u koje je uključen neki fonem vrlo dobro ilustriraju sistemsku povezanost svih elemenata jezičnoga sistema, u kojemu promjena jednoga elementa mijenja cijeli sistem (s. 42). Povezanost svih elemenata jezičnog sistema on potencira i na 45 str. Analizirajući konkretnu građu Tekavčić dolazi do zaključka da jedan fonem može djelovati istodobno u dvije korelacije, što je, po njegovom mišljenju, logična posljedica definicije fonema kao štjecišta dvaju ili više distinktivnih obilježja (s. 51). "Tako je npr. fonem /b/ uključen s jedne strane u korelaciju po zvučnosti, a s druge u korelaciju po nazalnosti. Takvo ukrštanje dviju korelacija naziva se sponom korelacija... i prikazuje se u obliku četverokuta..." (s. 51-52). U nekim slučajevima, nastavlja on, mogu se ukrstiti i tri korelacije, pa bismo u takvim primjerima morali dobiti "trodimenzionalni" snop koji se grafički može prikazati pomoću perspektivne projekcije treće dimenzije tj. "dubine". O tom snopu triju korelacija on podrobnije govori na str. 69 te daje lijepo grafičko rješenje. Zatim upućuje da ne treba miješati korelaciju i snop korelacija, s jedne strane, s funkcionalnim opterećenjem pojedine opozicije (broj minimalnih parova riječi koji se razlikuju pomoću određenog para fonema), s druge. Na str. 53. je grafički predstavljena razlika između korelacije i funkcionalnog opterećenja.

8.1.1. P. Tekavčić razmatra i pojam neutralizacije, koji je veoma produktivan u modernoj fonologiji (s. 50). Neutralizacijom on naziva gubitak distinktivnih mogućnosti u određenim položajima. Rad Vesne Zečević na istu temu "Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu" (1993) ima pozitivne i negativne strane. Pozitivno je to što je dobro prezentiran taj problem u kajkavskom vokalizmu, a negativno što autorica

razmatra problem neutralizacije bez ikakve informacije o tome što ovaj pojam označava. Ako se ima u vidu činjenica da je neutralizacija jedan od centralnih pojmova u tumačenju korelacija na svim jezičnim razinama i da je to veoma složen i kompleksan pojam, razumljivo je da će čitatelj odmah na prvim stranicama ove knjige primijetiti taj nedostatak.

8.1.2. Žarko Muljačić opširno analizira fonološke odnose (Muljačić 1964). On polazi od stava da je opozicija središnji pojam fonologije (s. 68). Fonološke distinkcije, ističe on, postižu se na razini riječi, opozicijama fonema. Muljačić u prvi plan ističe pojam pritiska i konstatira da je svaka jedinica izložena i vertikalnom pritisku in absentia na osi selekcije (paradigmatkoj) i horizontalnom pritisku in praesentia (s. 69). Dio analize posvetio je klasifikaciji fonoloških opozicija prema N. S. Trubeckom, prije svega njegovoj podjeli na 1. bilateralne, multilateralne, proporcionalne i izolirane opozicije, 2. privativne, graduelne i ekvipolentne opozicije (s. 78-85). On zatim prelazi na klasifikaciju fonoloških opozicija i odnosa danih u formi Eulerovih krugova (odnos identiteta, odnos uključenosti ili inkluzije, odnos križanja i odnos eksterioriteta) prema J. Cantineauu: (s. 80-81). Dvije strane Muljačić posvećuje pojmu korelacije (s. 81-82). On piše: "Fonemi između kojih postoji bilateralna, proporcionalna, privativna i, eventualno, neutralizabilna opozicija mnogo su međusobno bliži nego oni fonemi između kojih ne postoji nijedan od ovih tipova opozicija ili samo neki. Sistem koji ima više takvih opozicija homogeniji je, koherentniji, bolje iskorištava raspoloživa DO (= distinktivna obilježja, B. T.), ima manju redundanciju i veću entropiju. Par fonema u kome oba člana tvore bilateralnu, proporcionalnu i privativnu opoziciju zove se korelativan. Više takvih parova koji se razlikuju jednim istim DO zovemo korelacija." (Muljačić 1964:81). Zatim se govori o svežnjevima korelacija u obliku geometrijskih figura (trokuta, četverokuta i peterokuta). Naredni dio posvećen je binarizmu i klasifikaciji opozicija (s. 82-84). Muljačić se slaže sa Martinetovim mišljenjem da su dva člana korelativna ako postojanje jednoga nužno pretpostavlja postojanje drugoga.

8.1.3. U Hrvatskoj gramatici (1995) djelimično se razmatra pojam fonoloških korelacija. U njoj se govori o jedanaest parova razlikovnih obilježja koja se utvrđuju s oprekama (s. 42). Zatim se ističe da postoje četiri temeljna tipa odnosa između fonema i njihovih glasovnih ostvarenja: 1. fonem se ostvaruje glasom koji je njegovo tipično ostvarenje, 2. fonem se ostvaruje kao kombinatorna varijanta tipičnog ostvarenja, 3. fonem se ostvaruje kao tipično ostvarenje nekoga drugog fonema, 4. fonem može ispasti (s. 42-43). Poseban je dio posvećen fonološkoj opreci i minimalnome paru (s. 53-55). Fonološka se opreka definira kao razlika između dvaju (ili više) fonema koja služi za razlikovanje riječi (s. 53). "Ako se dvije riječi razlikuju samo po određena dva glasa, znači da je riječ o glasovima koji pripadaju dvama fonemama".

8.1.4. U Fonologiji hrvatskog književnog jezika Dalibor Brozović više razmatra praktična nego teoretska pitanja fonoloških odnosa (Povijesni pregled 1991: 379-452). On, između ostalog, govori o razlikovnim (distinktivnim) obilježjima (s. 411), minimalnim parovima (s. 420-428) te izdvaja dvadeset pet suglasničkih fonema koji čine šest stotina, točnije 597 parova (25 x 24). S pomoću minimalnih parova, ističe Brozović, ustanovljeno je u hrvatskom književnom jeziku sedam samoglasničkih i dvadeset pet suglasničkih fonema (ukupno trideset dva). U osnovu ove analize ubraja se i njegov rad objavljen nešto ranije (Brozović 1968).

Iako naslov "Fonološki razvoj hrvatskog jezika" podrazumijeva šire tumačenje

odnosa, autor knjige nije doticao teorijski problem korelacije (Moguš 1971). Marija Turk u Fonologiji hrvatskog jezika daje tumačenje opozicija prema koncepciji N. S. Trubeckog (Turk 1992: 20-22). Ona ističe da su za fonološki sistem najvažnije jednodimenzionalne, proporcionalne, privativne i povremene opozicije, koje N. S. Trubecki naziva korelacijama (s. 20). Turk konstatira da je komutacionalističkom i distribucionalističkom metodom (tj. utvrđivanjem kontrasta i komplementarnosti) u hrvatskom jeziku izdvojen 31 fonem. Pozivajući se na Martineta, ona poput Ž. Muljačića potencira značaj pritiska: "Na foneme djeluju dva pritiska: jedan bočni koji postoji među susjednim fonemima in praesentia na sintagmatskoj osi i drugi vertikalni in absentia na paradigmatskoj osi svih onih fonema koji se mogu zateći na takvoj sintagmatskoj poziciji" (Turk 1992: 69). Inheretna distinktivna obilježja Marija Turk razmatra u posebnom radu (Turk 1996). Pažnju privlači i njen rad o grafemsko-fonemskim odnosima (Turk 1990).

U udžbeniku Fonetika i fonologija hrvatskog jezika Zrinjka Babić izdvaja problem razlikovnih obilježja za posebnu analizu (Babić 1995: 83-85). Tom problemu Ivo Škarić posvećuje čitav članak (Škarić 1975/76). On ističe da razlikovnih obilježja nema mnogo: u svim istraženim jezicima zajedno manje od dvadeset (najčešće se barata sa samo četrnaest). "U prvi mah moglo bi se učiniti da je to premalo za razlikovanje fonema u svim jezicima, što baš i nije jer se njihovom kombinatorikom može dobiti raznolikost od 2^{14} ili 16.384 različite kombinacije. Raznolikost je moguća još i veća time što se jedno isto razlikovno obilježje u svakom jeziku može drugačije pojaviti..." (Škarić 1975/76: 3). On daje osnovne karakteristike 14 razlikovnih obilježja.

8.1.5. U navedenim radovima izvršena je iscrpna analiza fonološkog sustava hrvatskog jezika, ali nije dovedeno do kraja ono što je bitno za relacijsku lingvistiku: konačan broj minimalnih parova za sve pozicije (597 pozicija o kojima govori D. Brozović predstavljaju samo inicijalne konsonantske korelacije) pa bi, u tom smislu, bilo korisno takvo istraživanje dovesti do kraja.

8.2.0. Što se tiče radova o fonetskim odnosima, njih je (razumljivo) manje nego fonoloških. Ovdje se može spomenuti analiza odnosa samoglasnika u staroslavenskom i hrvatskosrpskom jeziku (Babić 1963).

8.3.0. Na ortoepskom planu pažnju zaslužuje rad Josipa Hama "Akcentijske opozicije u staroslavenskom jeziku" (Hama 1958). On razlikuje (1) opće ili kategorijske opozicije koje služe za odvajanje oblika različitih (općih) kategorija i (2) posebne, interne, koje služe za odvajanje glasovno jednakih oblika unutar istih paradigmi (s. 64). Zanimljive su i gramatičke opozicije (opozicije u fleksiji) - s. 68.

8.4.0. Leksički (leksičko-semantički) odnosi. Ako se ne uzimaju u obzir konkretne analize pojedinih riječi i leksičke pojave kako što su sinonimija, antonimija, homonimija i dr., može se reći da nema mnogo radova teorijski usmjerenih na proučavanje leksičkih odnosa. Malo je i radova koji u naslovu ekspliciraju ovu problematiku, kao što to npr. čini Branka Tafra u analizi bliskoznačnih odnosa u leksiku (Tafra 1996) i Neda Pintarić u tumačenju umanjica i umilnica (Pintarić 1996). Neki od priloga su općelingvistički orijentirani (Znika 1995).

8.5.0. Teorijska analiza frazeoloških odnosa zastupljena je u pojedinačnim slučajevima. Ovdje bismo spomenuli rad "Odnosi među jezičnim idiomima" (Barac-Grum 1995).

8.6.0. Gramatički odnosi. Posebna teorijska tumačenja ovih odnosa nisu nam poznata. U Predmetnom kazalu Hrvatske gramatike (1995: 304) spominju se samo mocijski odnosi, o kojima se govori u okviru analize mocijske tvorbe (tvorbe imenica

jednoga roda od imenica drugoga roda s razlikom u spolu).⁴ Osim toga, odnosi se razmatraju u dijelu posvećenom relativnim rečenicama (s. 472-480), u kojemu se, između ostalog, govori o korelativnim (suodnosnim) zamjenicama *ona*, *koji*, *čiji*, *tko*, *što*, prilogu *što*, pridjevu *kakav*, *kolik* itd.

8.6.1. Morfološki odnosi. Oni se uglavnom razmatraju u svezi s onim što je sporno, nejasno, međusobno konkurentno kao što su opreke opisni ↔ odnosni pridjev (Znika 1997b), pridjevska riječ ↔ imenica (Znika 1997a), veznik ↔ prijedlog (*nakon što* - *nakon*; Pavlaš 1965-1966), živo ↔ neživo (*koji* - *kojega*; Babić 1993, Kordić 1993), konkretno ↔ apstraktno (Krile 1978-1979), vidsko ↔ vremensko (Ćosić 1977-1978), određeno ↔ neodređeno (Pranjeković 2000, Silić 2000), sinkretično (genitiv - akuzativ; Kordić 1995). Postoje radovi i o formalnim korelacijama, npr. o odnosu prezentske i infinitivne osnove (Menac-Mihalić 1992).

8.6.2. Sintaktički odnosi. Mirko Peti je jedan od onih koji je nešto više analizirao ove odnose. On, između ostalog, piše: "Dosljedno razmišljanje o jeziku kao sustavu međusobno povezanih znakova nužno vodi utvrđivanju njegovih strukturnih elemenata. A strukturni elementi sustava i nisu drugo do sami znakovi i njihovi međusobni odnosi, postulirani kao imanentni jezičnoj strukturi." (Peti 1979: 15). On inzistira na razmatranju "uvijek samo relevantnih odnosa" (s. 16) u koje ubraja zalihosne odnose i na koje se koncentrira (s. 25). Posebno poglavlje Mirko Peti posvećuje naravi sintaktičkih odnosa u rečenici (s. 28-39). Njegovo polazište može se ovako okarakterizirati: riječi moraju u rečenici biti postavljene u sasvim određene odnose: "Intuitivno to iskazujemo tvrdnjom da riječi u rečenici moraju biti međusobno povezane. Tu međusobnu povezanost riječi, koja se postavlja kao osnovni uvjet da štogod uopće bude rečenica, najbolje ćemo objasniti pretpostavkom o zalihosnim odnosima među riječima. Zalihosni se odnosi u rečenici temelje na principima po kojima je rečenica organizirana kao obavijesna jezična jedinica. Rečenica je naime obavijesno organizirana tako da se u njoj jezičnim sredstvima o onome što se priopćava prenosi svaki put više obavijesti no što je za razumijevanje nužno. Jezična su sredstva u rečenici uvijek riječi. Sve riječi u rečenici ne prenose međutim jednaku količinu obavijesti. I intuitivno to osjećamo: nisu sve riječi u jednoj rečenici jednako 'ključne' i jednako važne. Obavjesnost jednih određuje se po obavjesnosti drugih po tome koliko koja pridonosi priopćavanju ukupne obavijesti što je izričemo rečenicom" (s. 28-29). Mirko Peti daje shemu spleta odnosa među riječima u rečenici (s. 31) i nastavlja: "Riječi se dakle uvrštavaju u rečenicu po mogućnostima koje su im u njoj otvorene prisutnošću drugih riječi. Na taj način se pojavom svake nove riječi u rečenici povećava obavijest o riječima koje su prethodno u nju već uvrštene. Taj višak obavijesti što ga jedna riječ u rečenici sadrži o drugoj manifestira se u gramatičkoj organizaciji rečenice kao zalihost. Rečenica je dakle kao jezična jedinica kojom se prenosi obavijest gramatički zalihosno organizirana. Tako gramatički zalihosno organizirane odnose među riječima u rečenici opisivati ćemo kao sintaktičku zalihost." (s. 32). On tvrdi da ono što tradicionalna gramatika naziva kongruencijom i rekcijom predstavlja uvijek uspostavljanje istovrsnih zalihosnih odnosa jednih riječi prema drugima (s. 32). Stoga zaključuje: "[...] kad govorimo o odnosima riječi u rečenici, uvijek imamo dvoje: pravila slaganja i pravila

⁴ Od relacijskih pojmova u kazalu se još navodi *opreka* (*opozicija*), *odnosna* (*relativna*)..., *korelacija* i *veza*.

nizanja. Pravilima nizanja određuje se redoslijed pojavljivanja riječi u nizu, a pravilima slaganja mjesto riječi u zalihosnim odnosima po kojima je rečenica organizirana kao obavijesna jezična jedinica" (s. 32-33). Osim zalihosnih odnosa Mirko Peti razmatra i druge korelacije: invarijantne odnose (s. 33), istovrsne sintaktičke odnose (s. 37, 38) i dr.

Problem odnosa tumači takođe Ivo Pranjković u analizi koordinacije i subordinacije (Pranjković 1980-1981, Pranjković 1984, Pranjković 1993). On ističe da rečenice s koordiniranim odnosom nastaju operacijom nizanja i spajanja, a rečenice sa subordiniranim odnosom operacijom uvrštavanja. Niz radova drugih lingvista orijentiran je više praktično nego teorijski. U nekim od priloga razmatraju se uži relacijski problemi, npr. kolokacijski odnos (Borić 1998). Konkretna relacijska pitanja najbolje su razrađena u analizi relativnih (odnosnih) rečenica, o čemu je pisao niz jezikoslovaca (Katičić 1994, Raguž 1994, Znika 1994, Znika 1994b, Kordić 1995, Katičić 1995, Risner 1995 i dr.).

8.7.0. Analizi tekstualnih odnosa posvećeno je nekoliko radova. U jednom od njih razmatraju se odnosi u nadrečeničnim cjelinama, točnije analiziraju se upućivački odnosi (anafora i katafora), koji predstavljaju jedan od centralnih relacijskih pojmova u lingvistici teksta (Glovacki-Bernardi 1985-1986).

8.8.0. Lingvostilistički odnosi nisu bili predmet velike pozornosti pa se može navesti samo pokoji rad (npr. Mihaljević 1992).

9.0.0. Opći zaključak. Teorijski problem unutarjezičnih odnosa prilično je prisutan u hrvatskoj lingvistici, točnije zastupljen je u onoj mjeri (1) u kojoj su potrebe jezikoslovnih istraživanja to zahtijevale, (2) koliko je relativno ograničen broj stručnjaka za jezik bio u stanju da se tim pitanjima pozabavi i (3) koliko je sociolingvistička situacija omogućavala i stimulirala bavljenje takvim problemima. Izrazita opsjednutost ekstralingvističkim odnosima (što je karakteristično za sve južnoslavenske lingvistike) omela je još intenzivnije, sveobuhvatnije i dublje bavljenje intralingvističkim odnosima. U okviru korelacijske lingvistike hrvatski su jezikoslovci dali najveći doprinos tumačenju fonoloških odnosa i relacijski orijentiranih lingvističkih pravaca.

CITIRANA LITERATURA

a) Radovi

1. Babić 1963: **Babić, Stjepan**. O odnosu samoglasnika u staroslavenskom i hrvatskosrpskom književnom jeziku. - In: Radovi Zavoda za slavensku filologiju. - Zagreb: br. 5. - S. 107-115.
2. Babić 1995: **Babić, Zrinjka**. Fonetika i fonologija hrvatskog jezika. - Zagreb: Školska knjiga. - 108 s.
3. Barac-Grum 1995: **Barac-Grum, Vida**. Odnosi među jezičnim idiomima. - In: Filologija. - Zagreb: br. 24-25. - S. 36-40.
4. Borić 1998: **Borić, Neda**. Semantički aspekt kolokacijskih odnosa s kontrastivnog stajališta. - In: Strani jezici. - Zagreb: 27 : 2. - S. 72-79.
5. Brozović 1968: **Brozović, Dalibor**. O fonološkom sustavu suvremenog standardnog hrvatskosrpskoga jezika. - In: Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filoloških znanosti (4). - Zadar: sv. 7. - S. 20-39.
6. Ćosić 1978: **Ćosić, V.** Opozicija imparfait/passe simple u francuskom jeziku. - In: Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filoloških znanosti (10). - Zadar: sv. 17. - S. 187-206.
7. Glovacki-Bernardi 1985-1986: **Glovacki-Bernardi, Zrinjka**. O ustrojstvu nekih odnosa u nadrečeničnim cjelinama. - In: Jezik. - Zagreb, br. 3. - S. 65-70.
8. Guberina 1952: **Guberina, Petar**. Povezanost jezičnih elemenata. - Zagreb.
9. Hamm 1958: **Hamm, Josip**. Akcenatske opozicije u slavenskim jezicima. - In: Radovi Zavoda za slavensku filologiju. - Zagreb: br. 2. - S. 61-72.
10. Hrvatska gramatika 1995: **Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo; Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko; Zečević, Vesna; Znika, Marija**. Hrvatska gramatika. - Zagreb: Školska knjiga. - 683 s.
11. Kačić 1993: **Kačić, Miro**. Jezični znak kao matematičko-logička relacija. - In: Suvremena lingvistika. - Zagreb: 19: 1-2 (35-36). - S. 93-101.
12. Katičić 1966: **Katičić, Radoslav**. Danska strukturalistička škola. - In: Suvremena lingvistika. - Zagreb: br. 2. - S. 64-82.
13. Katičić 1971: **Katičić, Radoslav**. Jezično vrijeme - In: Katičić Radoslav. Jezikoslovni ogledi. - Zagreb: Školska knjiga. - S. 158-169.
14. Katičić 1994: **Katičić, Radoslav**. Nešto napomena o vezi između atributnih korelativa i "restriktivnosti" odnosnih rečenica u hrvatskome književnom jeziku. - In: Jezik. - Zagreb, br. 3. - S. 65-77.
15. Katičić 1995: **Katičić, Radoslav**. Oko načela jezičnoga opisa: 'Znaci razlikovanja' odredbenih i objasnidbenih odnosnih rečenica. - In: Jezik. - Zagreb: 42 : 4. - S. 122-128.
16. Katičić 1967: **Katičić Radoslav**. Osnovni pojmovi suvremene lingvističke teorije. - Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
17. Kordić 1995: **Kordić, Snježana**. Genitiv/Akkusativ-Synkretismus bei kroatisch-serbischen Relativpronomen. - In: Zeitschrift für Slawistik. - 40:2. - S. 202-213.
18. Kordić 1993: **Kordić, Snježana**. *Koji i kojega*. - In: Jezik. - Zagreb, br. 4. - S. 103-111.
19. Kordić 1995: **Kordić, Snježana**. Relativna rečenica. - Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. - 365 s.

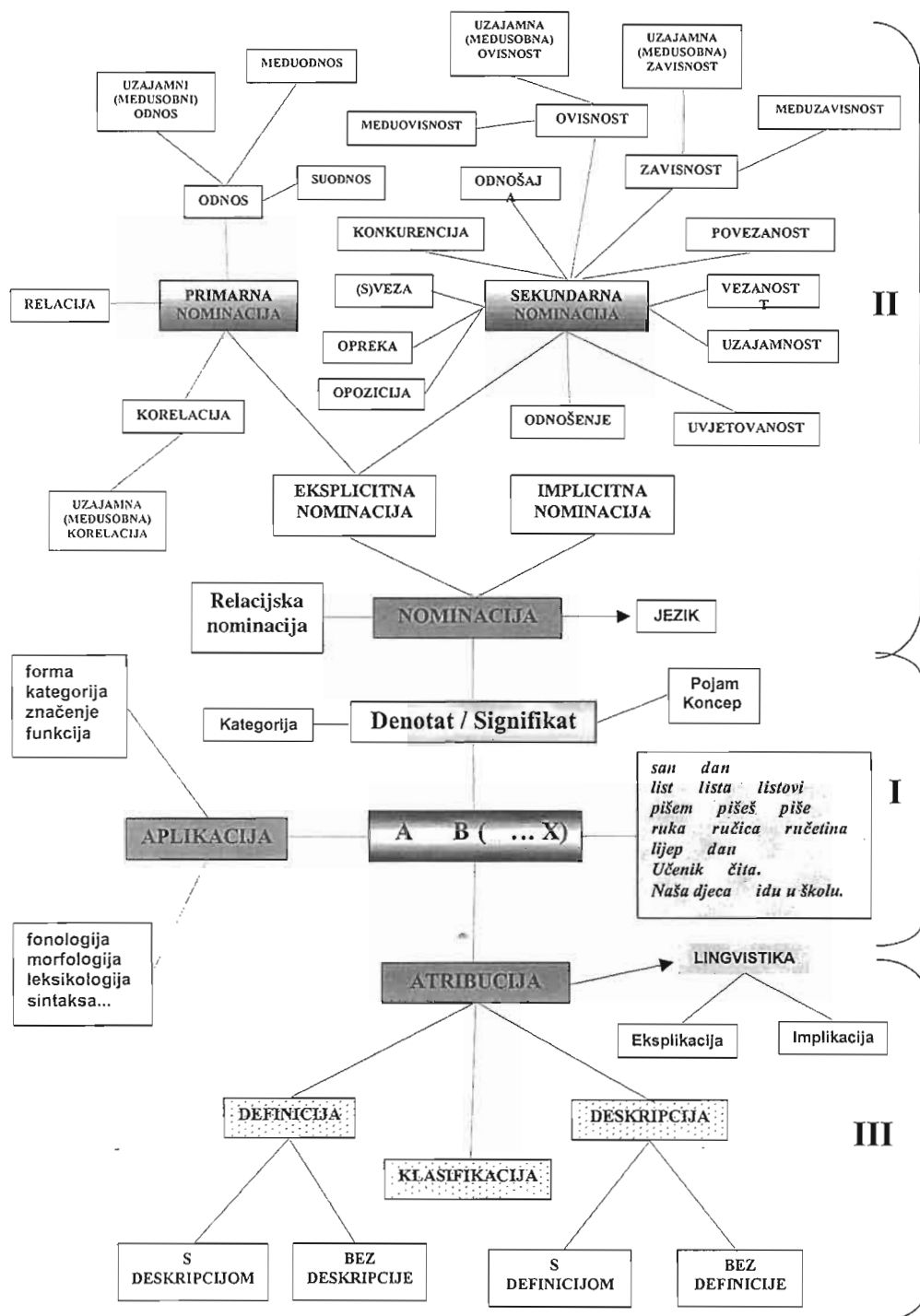
20. Krile 1978-1979: **Krile, Ivo**. O značenjskoj opoziciji *konkretno/apstraktno*. - In: Jezik. - Zagreb, br. 5. - S. 129-134.
21. Menac-Mihalić 1992-1993: **Menac-Mihalić, Mira**. Odnos prezentske i infinitivne osnove u čakavskom. - In: Filologija. - Zagreb: br. 20-21. - S. 299-312.
22. Moguš 1971: **Moguš, Milan**. Fonološki razvoj hrvatskoga književnog jezika. - Zagreb: Matica hrvatska. - 100 s.
23. Moguš 1967: **Moguš, Milan**. O fonemu. - In: Jezik. - Zagreb. - Sv. 4. - S. 107-111.
24. Muljačić 1964: **Muljačić, Žarko**. Aktualni problemi binarizma u fonologiji. - In: Suvremena lingvistika. - Zagreb. - Br. 3. - S. 35-47.
25. Muljačić 1964: **Muljačić, Žarko**. Opća fonologija i fonologija suvremenog talijanskog jezika. - Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. - 213 s.
26. Mihaljević 1992: **Mihaljević, Milica**. Odnos *općeg i znanstvenog jezika*. - In: Jezik: br. 2. - Zagreb.
27. Pavlaš 1965-1966: **Pavláš, Božidar**. O vezniku *nakon što* i prijedlogu *nakon*. - In: Jezik. - Zagreb, br. 4. - S. 104-106.
28. Peti 1979: **Peti, Mirko**. Predikatni proširak. - Zagreb: Sveučilišna naklada Liber. - 180 s.
29. Pintarić 1996: **Pintarić, Neda**. Odnos umanjena i umilnica u hrvatskome i poljskom jeziku. - In: Strani-Jezici, Zagreb: 25:1-2. - S. 36-46.
30. Povijesni pregled 1991: **Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Moguš, Milan; Pavešić, Slavko; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko**. Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskog književnog jezika. Nacrti za gramatiku. - Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Nakladni zavod. - 743 s.
31. Pranjković 2000: **Pranjković, Ivo**. Izražavne neodređenosti/određenosti imenica u hrvatskome jeziku. - In: Riječki filološki dani. - Rijeka: br. 3. - S. 343-349.
32. Pranjković 1994: **Pranjković, Ivo**. Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku. - Zagreb: Liber. - 84 s.
33. Pranjković 1980-1981: **Pranjković, Ivo**. O problemu razgraničenja koordinacije i subordinacije u hrvatskom književnom jeziku. - In: Filologija. - Zagreb: br. 10. - S. 151-163.
34. Pranjković 1992-1993: **Pranjković, Ivo**. Razlikovni rječnici. - In: Filologija. - Zagreb: br. 20-21. - S. 375-383.
35. Pranjković 1993: **Pranjković, Ivo**. Hrvatska skladba. - Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. - 260 s.
36. Raguž 1994: **Raguž, Dragutin**. Odnosne rečenice s relativom *što*. - Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. - 164 s.
37. Rišner 1995 **Rišner, Vlasta**. Odnosni konektor *ča/čb/š'to/š'to ako/ča* u Sanktoralu Hrvojeva misala. - In: Fluminensia. Rijeka: god. 7, br. 1. S. - 23-38.
38. Silić 2000: **Silić, Josip**. Kategorija neodređenosti/određenosti i načini njena izražavanja. - In: Riječki filološki dani. - Rijeka: br. 3. - S. 401-406.
39. Škarić 1975-1976: **Škarić, Ivo**. Razlikovna obilježja. - In: Jezik. - Zagreb, br. 1. - S. 1-10.
40. Škiljan 1974: **Škiljan, Dubravko**. Aristotelove kategorije, jezik i stvarnost. - Latina et Graeca. - Zagreb: br. 2. - S. 17-21.

41. Škiljan 1976: **Škiljan, Dubravko**. Dinamika jezičnih struktura. - Zagreb: Biblioteka. - 161 s.
42. Švačko 1991: **Švačko, Vanja**. Dihotomijski pristup glosematičkim relacijama u prolegomenima teoriji jezika Luisa Hjelmsleva. - In: SOL, Zagreb: sv. 1-2. - S. 113-130.
43. Tafra 1996: **Tafra, Branka**. Bliskoznačni odnosi u leksiku. - In: Filologija. - Zagreb: br. 26- - S. 73-84.
44. Tekavčić 1979: **Tekavčić, Pavao**. Uvod u lingvistiku. - Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. - 283 s.
45. Turk 1992: **Turk, Marija**. Fonologija hrvatskog jezika (raspodjela fonema). - Rijeka - Varaždin: Izdavački centar Rijeka - Tiskara Varaždin. - 165 s.
46. Turk 1996: **Turk, Marija**. Inherentna distinktivna obilježja i distribucija fonema u hrvatskome jeziku. - In: Govor. - Rijeka. - XIII, 1-2. - S. 41-54.
47. Turk 1990: **Turk, Marija**. O grafemsko-fonemskim odnosima u Hermonovoj knjizi "Brašno duhovno". - Fluminensia. - Rijeka: God. 2, br 1-2. - S. 109-116.
48. Zečević 1993: **Zečević, Vesna**. Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu. - Zagreb: Zavod za hrvatski jezik. - 243 s.
49. Znika 1994a: **Znika, Marija**. Atributne odnosne rečenice. - In: Jezik. - Zagreb, br. 4. - S. 103-108.
50. Znika 1994b: **Znika, Marija**. *Koji i što ga*. - In: Jezik. - Zagreb, br. 5. - S. 134-141.
51. Znika 1995: **Znika, Marija** *Mjerne jedinice u svakodnevnoj uporabi: Zalihost mjernih jedinica u odnosu na njihove sustave* - In: Jezik: br. 3. - Zagreb.
52. Znika 1977a: **Znika, Marija**. O jednom tipu međusobnih odnosa nominalnih izraza. - In: Rasprave Instituta za jezik. - Zagreb: III. - S. 153-158.
53. Znika 1997b: **Znika, Marija**. Opisni i odnosni pridjevi. - In: Suvremena lingvistika. - Zagreb: 23:1-2 (43-44) . - S. 341-57.

b) Rječnici

1. Anić 1998: **Anić, Vladimir**. Rječnik hrvatskog jezika.³ - Zagreb: Novi liber. - 1439 s.
2. Benešić 1988: **Benešić, Julije**. Rječnik hrvatskog književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića. - Zagreb: JAZU, Razred za suvremenu književnost, Globus. Svezak 5.- 1140 s.- Svezak 8. - 1848 s.
3. Brodnjak 1991: **Brodnjak, Vladimir**. Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika. - Zagreb: Školske novine. - 640 s.
4. Englesko-hrvatski rj. 1998: *Englesko-hrvatski rječnik*. U redakciji Rudolfa Filipovića.²³ - Zagreb: Školska knjiga. - 1435 s.
5. Filipović 1995: **Filipović, Marijan**. Rječnik stranih riječi. - Zagreb, Medicinska knjiga. - 425 s.
6. Filozofski rj. 1984: *Filozofski rječnik*. Urednik Branimir Donat.² - Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. - 365 s.
7. Hrvatsko-njemački fraz. rj. 1988: *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*. U redakciji Josipa Matešića. - Zagreb - München: Nakladni zavod Matice hrvatske, Verlag Otto Sagner. - 689 s.

8. Jakić / Hurm 1991: **Jakić, Blanka; Hurm, Antun.** Hrvatsko-njemački rječnik.⁷ - Zagreb: Školska knjiga. - 1249 s.
9. Jezični savjetnik 1971: Jezični savjetnik s gramatikom. Uredio Slavko Pavešić. - Zagreb: Matica hrvatska. - 449 s.
10. Klaić 1974: **Klaić, Bratoljub.** Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica. - Zagreb: Zora, 1974. - 1440 s.
11. Divković 1900: Latinsko-hrvatski rječnik za škole.² Priredio Mirko Divković. - Zagreb: Naklada Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade. - 1161 s.
12. Maretić 1924: Hrvatski ili srpski jezični savjetnik. Napisao T. Maretić. - Zagreb : Znanstvena djela JAZU. Knj. VII: Jezični savjetnik. - 205 s.
13. Marević 1997: **Marević, Jozo.** Hrvatsko-latinski enciklopedijski rječnik. Svezak 1-2. - Zagreb: Školska knjiga.
14. Moguš 1999: **Hrvatski čestotni rječnik.** Sastavili Milan Moguš, Maja Bratanić, Marko Tadić. Gl. urednik Milan Moguš. - Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, Školska knjiga. - 1228 s.
15. Poljanec 1973: **Poljanec, R. F.; Madatova-Poljanec, S. M.** Rusko-hrvatski rječnik.³ - Zagreb: Školska knjiga. - 1379 s.
16. Poslovni rj. 1992: Poslovni rječnik. Urednici Marijan Handžeković, Pero Jurković, Franjo Luković, Đorđe Pribičević, Slaven Ravlić. - Rijeka: Masmedia. - 765 s.
17. Psihologijski rj. 1992: Psihološki rječnik. Uredio Boris Petz. - Zagreb: Prosvjeta. - 516 s.
18. Rječnik JAZU 1901: Rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika. Svezak I. - Skupili i obradili F. Iveković i Ivan Broz. - Zagreb, JAZU. - 959 s.
19. Rječnik JAZU 1922: Rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika. Dio VIII. - Obradio T. Maretić. - Zagreb, JAZU. - 959 s.
20. Simeon 1969: **Simeon, Rikard.** Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. I-II. - Zagreb: Matica hrvatske.
21. Šamšalović 1995: **Šamšalović, Gustav.** Njemačko-hrvatski rječnik.¹³. - Zagreb: Coloprint. - 998 s.
22. Šijak / Lončarek 1993: **Šijak, Andrija; Lončarek, Darko.** Informatički rječnik. - Varaždin: Tiskara Varteks. - 164^s.
23. Šimundić 1994: **Šimundić, Mate.** Rječnik suvišnih tudica u hrvatskomu jeziku. - Zagreb: Barka. - 269 s.
24. Šulek 1990 (1874-1875): **Šulek, Bogoslav.** Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja. Sv. 1-2. - Zagreb: Globus.
25. Trgovački rj. 1992: Trgovački rječnik. Urednik Mirjana Petrović. - Rijeka: Masmedia. - 744 s.
26. Uroić / Hurm 1993: **Uroić, Marija; Hurm, Anton.** Njemačko-hrvatski rječnik. - Zagreb: Školska knjiga. - 1010 s.

Shema 1

Shema 2

ZUSAMMENFASSUNG

*Branko Tošović***SPRACHLICHE KORRELATIONEN IN DER INTERPRETATION
KROATISCHER SPRACHWISSENSCHAFTLER**

In dem Artikel wurde die Analyse der Interpretation der intralinguistischen Beziehungen (phonologischen, phonetischen, lexikalisch-semanticen, phraseologischen, grammatischen, textuellen und sprachlich-stilistischen) in der kroatischen Sprachwissenschaft durchgeführt. Der Autor ist zu dem allgemeinen Schluss gekommen, dass das theoretische Problem sprachlicher Beziehungen in der kroatischen Sprachwissenschaft ziemlich präsent war, und zwar präzise in solchem Maß, (1) wie es die Bedürfnisse der sprachwissenschaftlichen Forschungen erfordert haben, (2) wie die relativ begrenzte Zahl der Fachleuten für die Sprache imstande war, sich mit diesen Problemen zu beschäftigen und (3) wie die soziolinguistische Situation die Befassung mit diesen Problemen ermöglicht und stimuliert hat. Die ausgeprägte Obsession mit extralinguistischen Beziehungen (was auch für alle südslawischen Sprachwissenschaften charakteristisch war) hat eine noch intensivere, und tiefere Beschäftigung mit intralinguistischen Beziehungen verhindert. Im Rahmen der korrelativen Linguistik haben die kroatischen Sprachwissenschaftler den größten Beitrag zur Erklärung der phonologischen Beziehungen und der relational orientierten linguistischen Richtungen geleistet.

Schlüsselwörter: Korrelationen, Textlinguistic